

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้เป็นการนำเอาแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษา โดยมีแนวความคิดที่เกี่ยวข้อง คือ แนวความคิดเกี่ยวกับที่ว่าง แนวความคิดเมืองนำอยู่ และแนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรการพักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องที่จะทำการศึกษาต่อไป

2.1 พัฒนาการของสวนสาธารณะและพื้นที่นันทนาการ

การค้นพบพลังงานและสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ในช่วงประมาณศตวรรษที่ 18 นั้น มิได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงแนวทางของการผลิตสินค้าต่างๆเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน จากชีวิตที่อยู่กับทุ่งนา ป่าเขา เรือสวนไร่่นา จากชีวิตประจำวันที่พอกินพอใช้ตามอัตภาพของประชากรส่วนใหญ่ของโลก จากอัตราความเร็วของการผลิตที่ค่อยเป็นค่อยไป กลับกลายเป็นชีวิตที่เร่งรีบ มุ่งสู่ปริมาณผลผลิตที่จะผลิตได้ในแต่ละวัน รายได้จากปริมาณผลผลิตดึงดูดให้ผู้คนมุ่งหน้าเข้าสู่เมืองใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตทางอุตสาหกรรม ลอนดอนเมืองใหญ่ของอังกฤษเติบโตอย่างรวดเร็วขนาดที่การวางแผนรองรับจำนวนคนมากขึ้นไม่ทัน เช่นเดียวกับปารีสและเมืองใหญ่ๆ ในแถบอื่นของยุโรป ความแออัดของเมือง ความเร่งรีบในชีวิตประจำวัน การแข่งขันกันในด้านผลผลิตและรายได้ ล้วนผลักดันให้เกิดสิ่งรองรับความเป็นอยู่แบบ “เมือง” ขึ้นมากมาย สวนสาธารณะก็เป็นหนึ่งในสิ่งรองรับความเป็นอยู่แบบ “เมือง” เหล่านั้นที่ถูกผลักดันให้เกิดขึ้น

ภาพที่ 2.1 Victoria park สวนสาธารณะที่ถูกออกแบบให้ใช้เป็นส่วนสาธารณะแห่งแรก

การกลับไปสู่ธรรมชาติ

เมืองในยุโรปในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมมีความเป็นอยู่อย่างแออัด เนื่องจาก มีผู้คนหลังไหลเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมกันมาก และชีวิตประจำวันก็มีแต่ความรีบเร่ง ทำให้ชาวเมืองเกิดความเครียดต่อสภาพแวดล้อมและกิจกรรมประจำวัน ในขณะที่นั้นไม่มีพื้นที่พักผ่อนส่วนกลางของเมืองเลย จึงได้มีการเรียกร้องให้ผู้บริหารจัดการหาสวนพักผ่อนที่เป็นส่วนกลางของชาวเมืองขึ้น สวนสาธารณะในยุคแรกๆ เป็นสวน ซึ่งเดิมเป็นของราชวงศ์ เปิดให้สาธารณะชนเข้าใช้ รูปแบบของสวนของราชวงศ์อังกฤษในยุคนั้น เป็นยุคที่นิยมรูปแบบสวนที่เป็นลักษณะเลียนแบบธรรมชาติ คือ มีบึง น้ำกว้างใหญ่ มีทุ่งหญ้า มีป่าละเมาะ มีศาลาพักผ่อนภายในสวน มีถนนสำหรับเดินเล่น หรือขี่ม้า ลดเลี้ยวไปตามภูมิประเทศ เมื่อสวนส่วนตัวเหล่านี้ถูกเปิดให้สาธารณะชนใช้ จึงเกิดความพึงใจในรูปแบบสวนสาธารณะที่เป็นลักษณะธรรมชาติในลักษณะนี้ ซึ่งสวนแบบนี้ใช้ได้ดีที่จะรองรับการพักผ่อนของคนจำนวนมากๆได้ สวนสาธารณะที่สร้างขึ้นในยุคต่อมาจึงมักยึดถือรูปแบบของสวนอังกฤษในยุคนั้น ทั้งนี้เป็นความเชื่อกันว่า รูปแบบสวนธรรมชาติเหมาะกับสภาพความเป็นอยู่แบบเมืองในยุคนั้น เพราะคนเมืองเป็นโรคคิดถึงบ้าน เขาต้องการสวนสาธารณะ เพราะเขาห่างธรรมชาติซึ่งเป็นบ้านเกิดมานาน ซึ่งเมื่อมองย้อนกลับกลับไปดูรูปแบบของสวนสาธารณะในช่วงแรกๆก็ จะเห็นได้ถึง แนวความคิดของการดึงรูปแบบธรรมชาติเข้ามาไว้ในเมือง เพื่อการพักผ่อนตามแนวความคิดที่ว่านี้

จุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลง

หลังจากที่อังกฤษเริ่มมีสวนสาธารณะแห่งแรกของโลก และได้มีสวนสาธารณะที่มีชื่อเสียงสร้างต่อกันมาหลายโครงการ ทั้งในอังกฤษเองและในประเทศอื่นๆ ในยุโรป สหรัฐอเมริกา เริ่มโครงการสร้างสวนสาธารณะแห่งแรก โดยใช้ชื่อว่า "เซนทรัล พาร์ค" โดยตั้งอยู่ในนครนิวยอร์ก ผู้ที่ชนะการประกวดแบบเพื่อก่อสร้างเซนทรัล พาร์ค แห่งนี้ คือ นายเฟรเดอริก ลอร์ โอมสเต็ด และเพื่อน นายโอมสเต็ดนี้ เป็นผู้ต่อมาได้ขยายบทบาท และรูปแบบของสวนสาธารณะออกไปอย่างมากมาย

ตัวเซนทรัล พาร์คเอง ได้รับอิทธิพลจากสวนธรรมชาติแบบสวนอังกฤษ เช่นเดียวกับ สวนสาธารณะแห่งอื่นๆในยุคนั้น แต่งานออกแบบสวนสาธารณะของ เฟรเดอริก ลอร์ โอมสเต็ด ขึ้นต่อมา เป็นการค่อยๆขยายขอบข่ายของสวนสาธารณะออกไป นับตั้งแต่ความคิดที่ว่า เมืองควรจะเชื่อมระบบสวนสาธารณะเข้าไว้ในโครงสร้างของเมือง ซึ่งเห็นได้จากแบบของสวนที่เชื่อมต่อ บอสตัน คอมมอน เข้ากับแฟรงคลิน พาร์ค ความคิดของการทำถนนที่มีวิวทัศนียภาพ (Parkway)

ไปจนถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติของบริเวณหุบเขาโยเซมิติ โดยจัดให้เป็นอุทยานแห่งรัฐ (State Park) แห่งแรกของสหรัฐอเมริกาเมื่อมาถึงจุดนี้ ลักษณะการมองภาพของสวนสาธารณะได้เปลี่ยนแปลงไป จากการที่แต่เดิมมองสวนสาธารณะโดยเน้นที่ “รูปแบบ” คือ แบบเลียนแบบสภาพธรรมชาติ ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการมองในแง่ “กิจกรรม” มากขึ้น การเชื่อมต่อสวนสาธารณะเข้าอยู่ในขอบข่ายโครงสร้างของเมือง ซึ่งหมายถึง การที่ออกแบบสวนให้เชื่อมต่อจากที่พักผ่อนหนึ่งไปอีกที่หนึ่ง ให้กลมกลืนกับสภาพการใช้ชีวิตของเมือง เป็นการคำนึงถึงสวนสาธารณะในแง่ของการเข้าถึงได้ง่ายจากทุกจุดของเมือง ซึ่งนำไปสู่การใช้สวนสาธารณะหลากหลายรูปแบบในยุคต่อมา

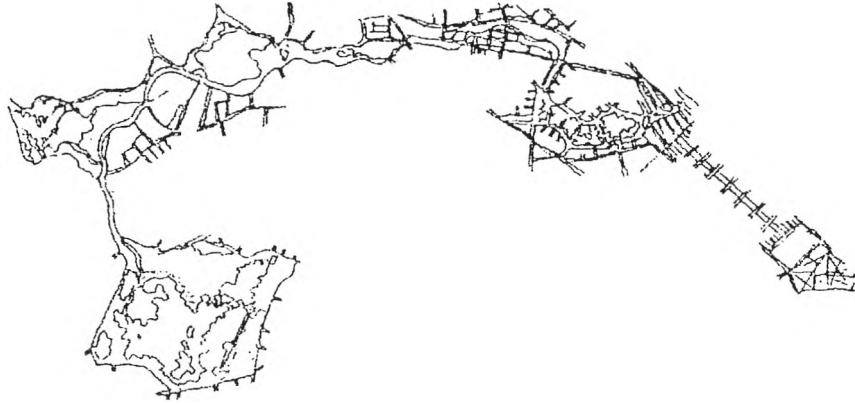
2.2 การจัดยุคการเปลี่ยนแปลงของสวนสาธารณะ

Seymour M. Gold ได้สรุปพัฒนาการของสวนสาธารณะไว้ในหนังสือ Recreation Planning and Design ซึ่งเขาเขียนเมื่อ ค.ศ. 1980 (พ.ศ. 2523) ไว้ว่า เราสามารถแบ่งยุคของการพัฒนาได้เป็น 3 ยุคสมัย คือ

ยุคที่ 1 Traditional Emphasis เป็นการมองว่าการพักผ่อน คือ การหนีจากความรู้สึกแออัด อึดอัดของเมือง กลับไปสู่ความสงบธรรมชาติ และการออกแบบก็มักเน้นลักษณะพื้นที่ชนบทที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งถือว่าการหนีจากความเป็นเมือง

ยุคที่ 2 Current Emphasis เป็นการขยายการเน้นสู่ชีวิตสังคมของเมือง ของชุมชน การทำให้เมืองสวยงาม การทำนุบำรุงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยรวมแล้วคำนึงถึงการปรับปรุงชีวิตเมืองให้เป็นที่ที่น่าอยู่ น่าทำงาน และนำมาเยี่ยมชม

ยุคที่ 3 Emerging Emphasis เป็นการเชื่อมโยงทุกอย่างที่เป็นการพักผ่อนเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งพื้นที่ที่เป็นสวนสาธารณะและเป็นของเอกชน โอกาสที่จะจัดหาพื้นที่และกิจกรรมพักผ่อน พัฒนาการของทรัพยากรคนของเมือง การจัดการสภาพแวดล้อม เป็นการมองนันทนาการ ในแง่ของการพัฒนาประสิทธิภาพมนุษย์ในชีวิตความเป็นอยู่ ครอบครัวและการทำงาน

ภาพที่ 2.2 Boston Common park และ Franklin park สวนสาธารณะที่ได้ถูกออกแบบเพื่อเชื่อมต่อส่วนต่างๆของเมือง

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับพื้นที่ว่าง

2.3.1 ความหมายของพื้นที่ว่าง (Open space)

ในการนิยามความหมายของ พื้นที่ว่าง(Open Space) นั้น จะอธิบายให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของ Open Space ในระดับของงานสถาปัตยกรรม และระดับของเมือง ซึ่งการอธิบายถึงพื้นที่ว่างในงานสถาปัตยกรรมนั้น สามารถอธิบายได้ง่ายกว่าระดับเมือง เพราะพื้นที่ว่างในงานสถาปัตยกรรม หมายถึงเนื้อที่ภายในที่ถูกปิดล้อมด้วย Solid Form คือผนังของอาคารนั่นเอง และภายหลังมีการพัฒนาในการจัดสรรที่ว่างขึ้น (มุสดี ทิพทัส, 2540: 28-29) โดยลักษณะการจัดที่ว่างในงานสถาปัตยกรรม พัฒนาปรับปรุง เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) เนื้อที่ภายนอก (Outer Space) หรือการใช้เนื้อที่ ที่เกิดขึ้นระหว่างมวลกลุ่มก้อนของอาคาร
- 2) เนื้อที่ภายใน (Inner Space) หรือเนื้อที่ภายในปริมาตรของอาคาร รวมทั้งความต่อเนื่องของเนื้อที่ภายใน ซึ่งจะมีผนังอาคารก่อตัวเป็นรูปร่างภายนอกห้อมล้อมอยู่ เป็นสิ่งกำหนดขอบเขตของเนื้อที่ภายในนั้นๆ
- 3) เนื้อที่ที่สอดประสานระหว่างกัน (Interpenetration of space) เป็นการสอดแทรกประสานระหว่างเนื้อที่ภายนอกและเนื้อที่ภายในเชื่อมโยงถึงกันและกัน

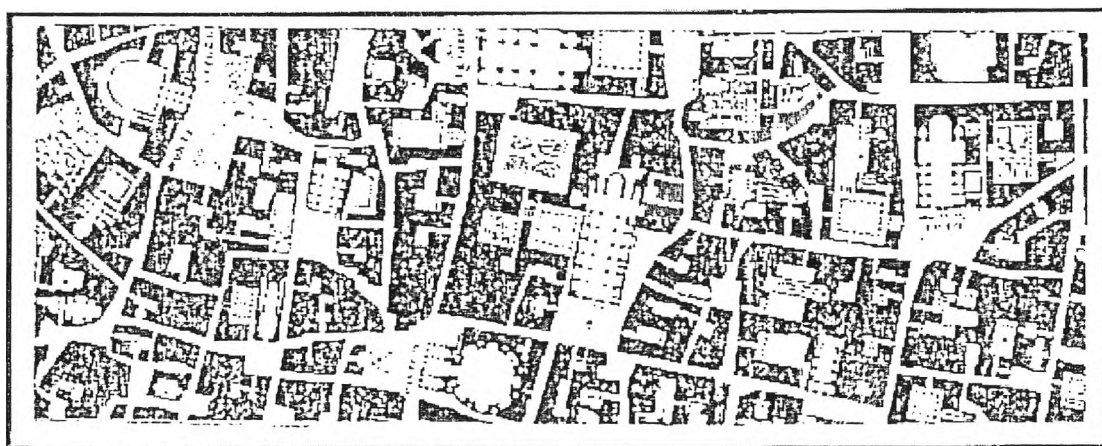
พื้นที่ว่างในเมืองมีอยู่ด้วยกันหลายชนิด เช่น สวนสาธารณะ ทางเดิน ถนน ภูมิทัศน์ หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในเมือง ปัจจุบันในเมืองสังคมได้เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคม

เมืองทำให้ชาวเมืองขาดที่โล่งกลางแจ้งเพื่อใช้ในการออกกำลังกาย ในอดีตการวางผังเมืองพื้นที่ว่างมักจะถูกพิจารณาเป็นอันดับสองรองลงมาจากอาคาร และกลุ่มของอาคาร ในปัจจุบันการวางผังเมืองจึงควรคำนึงถึงที่ว่างทั้งในปัจจุบันและในอนาคตเป็นสำคัญ จะพบว่าเมืองใดที่มีพื้นที่ว่างและธรรมชาติสีเขียวในเมือง เมืองนั้นจะมีความสดชื่น และมีความน่าอยู่ องค์ประกอบของ Open space ประกอบด้วย สวนสาธารณะ จัตุรัส พื้นที่สีเขียวของเมือง ต้นไม้ ประติมากรรม ฯลฯ รวมกันเป็นองค์ประกอบของ Open space (พงศศักดิ์ วัฒนสินธุ์ และ นิลุบล คงศักดิ์ 2526 : 26-27)

2.3.2 ทฤษฎีหลักเพื่อสร้างความเข้าใจพื้นที่ว่าง

ก. ทฤษฎีภาพและพื้น (Figure and Ground Theory)

ทฤษฎีภาพและพื้น (Trancik, 1986:97-98) เป็นการศึกษาดังความสัมพันธ์ระหว่างมวลของสิ่งก่อสร้างที่ปกคลุมพื้นผิวดิน (Figure) และพื้นที่ว่างที่มีช่องเปิดเชื่อมโยงเข้าถึงกัน หรือพื้น (Ground) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สามารถอธิบายถึงรูปแบบของพื้นที่ว่างของเมือง ความแตกต่างของขนาดพื้นที่ว่าง ซึ่งวัตถุประสงค์ของการมองความสัมพันธ์ในลักษณะกายภาพของพื้นที่เช่นนี้ ก็เพื่อจะสร้างความชัดเจนในการเห็นโครงสร้างของพื้นที่เมือง โดยวิธีการกำหนด จัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ที่มีขนาดแตกต่างกัน และเรียงตัวสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป

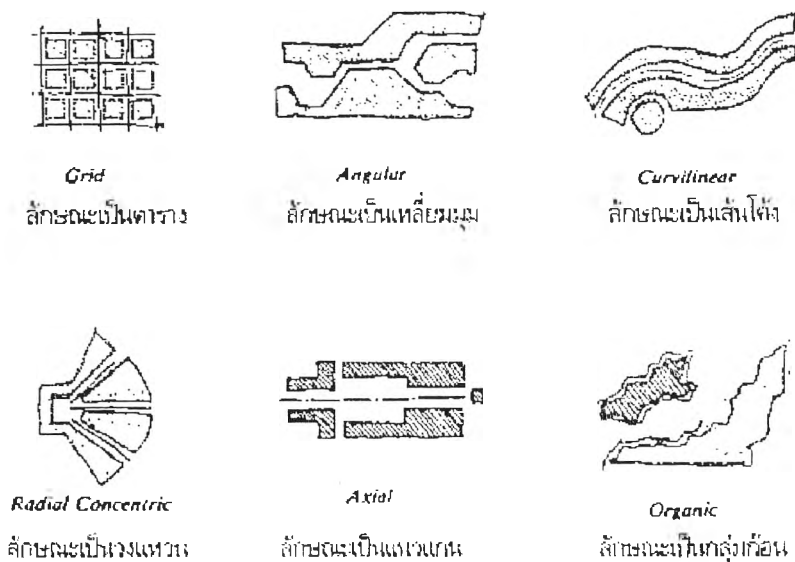

ภาพที่ 2.3 ผังแสดง Figure และ Ground ของกรุงโรมในประเทศอิตาลี

(ที่มา : Trancik, R. Finding Lost Space, New York: Van Nostrand Reinhold. 1986, p99.)

แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองเท่ากับพื้นที่ว่างที่เปิดเชื่อมเส้นไหลเข้าหากัน ซึ่งการสร้าง Pantheon เป็นการผลักดัน Space ให้ออกมาอยู่ภายนอกอาคาร และกันโดยการแบ่งเสา แต่ก็ยังคงเป็น Space ที่จำกัดอยู่ในวงล้อมของผนังสูงใหญ่ขนาดใหญ่การติดต่อกับภายนอก

ปรากฏการณ์โครงสร้างของเมือง โดยมองจาก Figure และ Ground จะเห็น Pattern ระหว่างพื้นที่ว่างที่เป็นแนวของถนนและ Urban Mass การกำหนดพื้นที่ (field) ของกลุ่มอาคาร (solids) และที่ว่าง (voids) จะทำให้เกิดรูปแบบของเมือง ซึ่งมักเรียกว่าเนื้อเมือง (fabric) ซึ่งถ้าพิจารณาจากรูปแบบการกระจายตัวของเนื้อเมือง ทำให้เห็นความเป็นกลุ่ม ย่าน ของเมืองทั้งหมด และลักษณะของพื้นที่ว่างที่ปรากฏจะมีลักษณะดังนี้

ภาพที่ 2.4 แสดงปรากฏการณ์โครงสร้างของเมืองระหว่างพื้นที่ว่าง และ Urban Mass (ที่มา : Trancik, R. Finding Lost Space, New York: Van Nostrand Reinhold. 1986, p101.)

ข. ทฤษฎีการเชื่อมโยง (Linkage Theory)

ทฤษฎีการเชื่อมโยง (Trancik, 1986: 106-107) เป็นการศึกษาวิเคราะห์ในรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงของเส้นทางการสัญจร การเชื่อมต่อ เคลื่อนไหว และ ความสำคัญของการกระจายตัว เพื่อที่จะนำไปสู่การทำ ความเข้าใจ Urban Form ของการเชื่อมโยงพื้นที่ว่างนั้น แยกได้เป็นลักษณะต่างๆ คือ

Composition Form

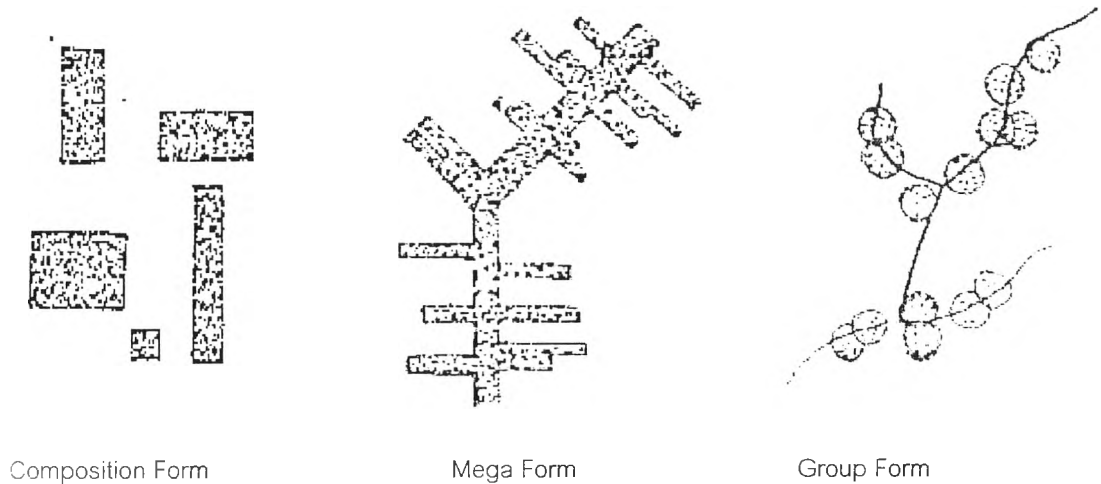
เป็นรูปแบบของการเชื่อมโยง ในลักษณะที่เป็นกลุ่มก้อนกันโดยให้ความสำคัญกับเรื่องโครงสร้างหน้าที่ยของเมืองเป็นหลัก

Megaform

เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างของ Urban Form เชื่อมโยงกันในลักษณะเป็นแนวยาว ซึ่งสามารถบอกถึงลำดับความสำคัญของพื้นที่ว่างได้

Group Form

เป็นผลมาจากการรวมกลุ่มกันเป็นกระจุกของพื้นที่ว่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งการพัฒนาปรับปรุงเมืองประวัติศาสตร์และหมู่บ้าน มักนำรูปแบบนี้ไปใช้

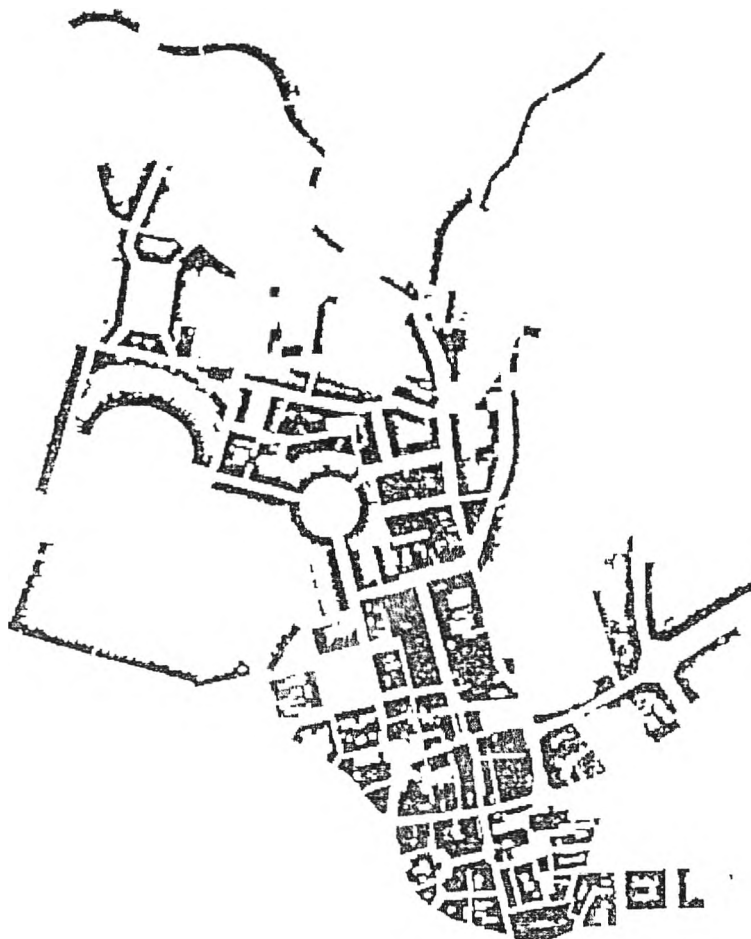
ภาพที่ 2.5 แสดงลักษณะของ Urban Form

ค. ทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Place Theory)

ทฤษฎีความสำคัญของสถานที่ (Trancik, 1986: 112-113) เป็นทฤษฎีที่พยายามสร้างความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมและผู้คนในบริบทของพื้นที่นั้น ซึ่งจะสามารถบอกลำดับความสำคัญของพื้นที่ว่างหรือสถานที่นั้นได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร สร้างขึ้นเนื่องจากเหตุการณ์หรือข้อจำกัดใด ลักษณะที่คงอยู่และพบเห็นได้ ประกอบด้วย วัสดุประกอบ รูปร่าง พื้นผิว และสี และยังแฝงด้วยสิ่งที่จับต้องไม่ได้ คือ วัฒนธรรม ค่านิยมทางสังคม เป็นต้น

ลักษณะความสำคัญของสถานที่ (Sense of Place) เป็นแหล่งของการรวบรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนเมือง เป็นที่ว่างที่เติมไปด้วยชีวิตสังคม วัฒนธรรม ที่คนมาแสดงอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันจากการดูละครสัตว์ และมีความเป็นมาในอดีตซึ่งกะตริยใช้สถานที่ตัดสินข้อขัดแย้งของพลเมือง

จากแนวคิดทฤษฎี Figure and Ground, Linkage และ Place Theories เป็นการสร้างความเข้าใจในโครงสร้างของ Solids และ Voids การเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ ที่ทำให้เกิดการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวิถีชีวิตของเมือง และการสนองต่อความต้องการของมนุษย์

ภาพที่ 2.6 ผังแสดง The Circus and Royal Crescent ในเมือง Bath
(ที่มา : Trancik, R. Finding Lost Space, New York: Van Nostrand Reinhold. 1986, p113.)

ชนิดของ Open space

1. Open Utility ที่เว้นว่างสำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านสาธารณูปโภค เช่น ระบบจัดหาน้ำ ระบบป้องกันน้ำท่วม แนวสายไฟ อ่างเก็บน้ำ
2. Open Green ที่เว้นว่างสีเขียว หรือไม่จำเป็นต้องเป็นสีเขียวก็ได้แต่เป็นที่ว่างขนาดใหญ่พอสมควร ได้แก่ สวนสาธารณะ ที่พักผ่อนหย่อนใจ พลาซ่า แนวสีเขียวของเมือง (Green Belts) สนามกีฬา สนามเด็กเล่น
3. Corridor Space ได้แก่ที่เว้นว่างสำหรับการสัญจร ถนนหนทาง ทางเดิน คลองที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม

หน้าที่ของ Open space

1. ใช้ในการผลิต
2. ใช้ในการป้องกัน

3. ใช้ให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขของชุมชน
4. ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

การศึกษาพื้นที่ว่างในระดับเมืองนั้น เกี่ยวข้องกับ Urban Form, Pattern, Grain, Size และ Texture ซึ่งเป็นเรื่อง Solid ของเมือง จะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1) Urban Space เกิดจากการปิดล้อมของสิ่งก่อสร้างต่างๆ นับตั้งแต่ ถนน อาคาร และอื่นๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น

2) Open Space ได้แก่ พื้นที่ว่างที่เกิดขึ้นในบรรยากาศซึ่งเป็นธรรมชาติอยู่แล้ว และ Urban Mass มีน้อยกว่าในเขตเมืองชั้นใน แต่บางครั้งก็มี Open Space ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของชาวเมือง เช่น สนามกีฬา สนามม้า สวนสาธารณะ ซึ่งลักษณะนี้จะมีการซ้อนกันอยู่ใน Open Space และ Urban Space ก็เป็นได้

ดังนั้น ความหมายของ “พื้นที่ว่าง” ในระดับเมือง คือ สถานที่ภายนอกอาคารที่ผู้คนในเมือง มารวมกันอยู่ เพื่อการพบปะกันทางสังคมวัฒนธรรม พื้นที่ว่างสาธารณะหรือลานโล่งว่างในเมือง เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคนในเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากพื้นที่ว่างสาธารณะเป็นระบบโครงสร้างหลักของเมืองเป็นสถานที่ที่เปรียบเสมือนศูนย์กลางของการดำเนินชีวิต เป็นจุดรวมของชีวิตทั้งทางสังคม และทางการสัญจรหลักๆ ของเมือง พื้นที่ว่างสาธารณะในระดับเมือง มักถูกวางตำแหน่งให้มีความสัมพันธ์กับอาคารสาธารณะ เช่น โบสถ์ ศาลากลาง โรงละคร พิพิธภัณฑ์ หรือพระราชวัง ซึ่งพื้นที่ว่างตรงนี้ ทำให้อาคารสาธารณะต่างๆ มีระยะห่างจากอาคารอื่นๆ โดยรอบมากขึ้น มีการเปิดมุมมองและการมองเห็นจากระยะไกล ทำให้อาคารเหล่านั้นเด่นชัดมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ส่วนพื้นที่ว่างในระดับชุมชน และย่าน อาจเป็นเพียงจุดตัดของถนน แหล่งรวมกิจกรรมบางชนิดโดยเฉพาะทางด้านการค้าขาย หรือเป็นสถานที่ที่คนมาพบปะพูดคุย หรือพักผ่อนในช่วงเวลาหนึ่งในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน

2.3.3 ลักษณะของพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชนเมือง

ในการศึกษาลักษณะของพื้นที่ว่างเป็นการศึกษาถึงลักษณะโดยทั่วไปของพื้นที่ว่าง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับ รูปร่าง ขอบเขต ขนาด ตำแหน่งที่ตั้ง และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมดังนี้

ก. รูปร่างของบริเวณพื้นที่ว่าง

รูปร่างของบริเวณที่ว่างจะมีผลมาจากประโยชน์ในการใช้สอยเป็นหลัก และมีรูปร่างได้หลายชนิด ได้แก่ สี่เหลี่ยมจัตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า กลม วงรี รูปแปดเหลี่ยม หรือมีรูปร่างไม่แน่นอน

เป็นรูปทรงทางธรรมชาติ รูปร่างไม่แน่นอนนี้อาจเป็นผลมาจาก บริเวณที่ว่างนั้นประกอบด้วยพื้นที่ว่างรูปร่างต่างๆ กันหลายแบบมาเชื่อมต่อกัน นอกจากนั้นรูปร่างของพื้นที่ว่างในเมืองยังเป็นผลมาจากระบบถนน หรือระบบทางเท้าของเมือง

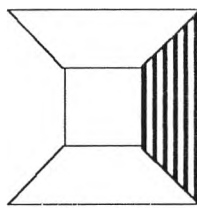
ข. ขอบเขตของพื้นที่ว่าง

ขอบเขตของพื้นที่ว่างจะถูกกำหนดโดยองค์ประกอบ 3 อย่างในทาง 3 มิติ ได้แก่

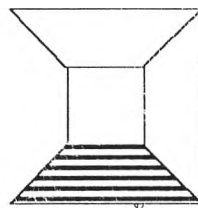
ระนาบผนัง หรือระนาบทางแนวตั้ง (The panel, Wall or Frame) ได้แก่ โครงสร้างต่างๆ ที่เรียงรายอยู่โดยรอบอาคาร กำแพง รั้ว ทางเดินที่มีหลังคาคลุม แนวเสา และหลังคาที่ยื่นออกจากตัวอาคาร หรือแม้แต่แนวของไม้ยืนต้นและไม้พุ่ม

ระนาบพื้น หรือระนาบทางแนวนอน (The Floor) ซึ่งจะถูกกำหนดโดยแนวอาคาร แนวถนน ทางเท้า หรือด้วยลวดลายวัสดุปูพื้น

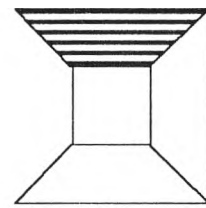
ระนาบเพดาน หรือระนาบระดับเหนือศีรษะ (The ceiling) มักจะไม่มีขอบเขตที่แน่นอน แต่จะเปิดโล่งสู่ท้องฟ้า

ระนาบผนัง

ระนาบพื้น

ระนาบเพดาน

ภาพที่ 2.7 แสดงระนาบในลักษณะต่างๆ

ค. ขนาดของพื้นที่ว่าง

เมื่อพิจารณาถึงขนาดของพื้นที่ว่าง จำเป็นต้องพิจารณาขนาดของเมืองหรือชุมชนนั้นประกอบด้วย โดยคำนึงถึงจำนวนคน ขนาดความกว้างของถนน และทางเท้า และประโยชน์ใช้สอยของบริเวณพื้นที่ว่างนั้นประกอบด้วยว่าสถานนั้นมีการใช้งานเป็นตลาดใหญ่รวมของเมืองหรือเป็นเพียงแคสี่แยกจุดตัดของถนนเพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่เป็นตัวกำหนด ของบริเวณพื้นที่ว่าง ที่พบอยู่เสมอได้แก่

- 1) บริเวณที่ที่ว่างหลักของเมืองใหญ่ จะมีขนาดใหญ่ตามขนาดของเมืองไปด้วย
- 2) บริเวณพื้นที่ว่างที่ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด หรือเป็นหลักของเมือง มักจะเป็นบริเวณที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีพื้นที่มากที่สุด ส่วนพื้นที่ว่างที่ด้วยความสำคัญจะมีเล็กลงหล่นกันลงไป

ขนาดของพื้นที่ว่าง มีความสัมพันธ์กับขนาดของอาคารที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงหรือตั้งอยู่โดยรอบ โดยมักมีสัดส่วนที่พอเหมาะพอดี มีความสัมพันธ์กัน ถึงแม้บางครั้งจะไม่สนองตอบประโยชน์ใช้สอยทางกายภาพก็ตาม แต่ขนาดจะถูกกำหนดจากมุมมอง สัดส่วนที่พอเหมาะ

ง. ตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ว่างสาธารณะในระดับเมือง

ที่ตั้งของพื้นที่ว่างสาธารณะในระดับเมือง จะชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ใช้สอย หรือการใช้งานของสถานที่นั้นอย่างชัดเจน อันเป็นผลมาจากความต้องการของประชาชน และแนวความคิดในการวางแผนบริเวณ ซึ่งพอที่จะบอกตำแหน่งที่ตั้งที่สำคัญ ดังนี้

- 1) บริเวณใจกลางเมือง จะดูเหมือนว่าจุดศูนย์กลางของถนนอาคาร หรือเป็นศูนย์กลางของการขยายตัวของเมืองทั้งหมด
- 2) บริเวณจุดตัดกันของถนนสายหลัก จะอยู่บนถนนสายหลัก บริเวณทางร่วมทางแยก เกิดเป็นสี่แยก สามแยก หรือวงเวียน ในบางครั้งอาจเป็นจุดเดียวกันกับศูนย์กลางเมืองก็ได้
- 3) บริเวณโดยรอบอาคารสาธารณะที่มีความสำคัญ เป็นเสมือนทางเข้าหลักไปสู่อาคารสาธารณะ ศาลากลาง โบสถ์ ตลาด หรืออยู่ในบริเวณย่านธุรกิจ ความสำคัญของพื้นที่ว่างประเภทนี้จะเห็นจากการที่อาคารและบริเวณโดยรอบดูเหมือนจะหันหน้าเข้าหาศูนย์กลางเดียวกันหมด
- 4) บริเวณประตูทางเข้าเมืองส่วนมากเมืองสมัยกลางมักจะมีที่ว่างอยู่ภายในกำแพงเมือง ตรงจุดประตูทางเข้า มักมีการใช้งานเป็นตลาด เพื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ผลผลิตจากนอกเมือง เข้าสู่เมือง หรือเป็นเพียงจุดหยุดพัก ลานโล่งบริเวณทางเข้าเมืองนี้มักจะมีถนนแยกออกหลายสายกระจายไปสู่ส่วนต่างๆ ของเมือง

2.3.4 ปัจจัยที่กำหนดสภาพการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่าง

ปัจจัยที่ทำให้เกิดพื้นที่ว่างสาธารณะในชุมชนเมืองสามารถพิจารณาได้จากปัจจัยสำคัญ 2 ประการ ได้แก่

1) ปัจจัยทางธรรมชาติ หรือกายภาพ (Natural or Physical Determination) ซึ่งสามารถแบ่งย่อย ได้เป็น

- 1.1) ขนาดของเมือง ความหนาแน่นที่สูงของเมืองขนาดใหญ่ (Whyte, 1980 : 90) ทำให้เกิดอุปทาน คือ ผู้ใช้จำนวนมากที่มีศักยภาพต่อการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ส่วนใหญ่ของโครงข่ายพื้นที่โล่งในเมือง
- 1.2) ความต่อเนื่อง ของเนื้อเมือง(Whyte, 1980 : 90) หากเมืองมีขนาดใหญ่แต่มีเนื้อเมืองที่กระจัดกระจายก็อาจเกิดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โล่งที่มีประสิทธิภาพได้

1.3) ประเภทการใช้ที่ดินภายในพื้นที่ที่มีผลต่อลักษณะทางกายภาพและสภาพการใช้ประโยชน์ในโครงข่ายพื้นที่โล่ง (Stuart อ้างใน ถนนศักดิ์, 2536 : 269-270)

1.4) ปัจจัยด้านที่ตั้งและรายละเอียดของการออกแบบพื้นที่ (Marcus and Francis ,1990:5) พื้นที่โล่งของย่านที่ดีควรตั้งอยู่ในเขตอิทธิพลขั้นแรกของบริเวณย่านที่มีความหลากหลายและความหนาแน่นการใช้ที่ดินในระดับสูง

2) ปัจจัยทางวัฒนธรรมหรือพฤติกรรม (Civilization or Behavioral Determination) ซึ่งสามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น

2.1) สภาพเศรษฐกิจ สาเหตุของการรวมกลุ่มกันในพื้นที่ว่างสาธารณะเพื่อการค้าเพื่อเป็นตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้า ธุรกิจหรือผลผลิต ประโยชน์ใช้สอยในทางธุรกิจ มีผลต่อขนาด รูปร่างและตำแหน่งของพื้นที่ว่างอย่างมาก

2.2) สภาพทางการเมือง พื้นที่ว่างถูกใช้เพื่อการรวมกลุ่มในทางการเมือง หรือทางการเมือง โดยเฉพาะในยุคสมัยที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ประชาชนมีการรวมกลุ่มกันในทางสังคม และการเมืองอย่างมาก มีการรวมกลุ่มกันแสดงความคิดเห็นของคนจำนวนมาก ดังนั้นขนาด และสัดส่วนของบริเวณพื้นที่ว่าง มักจะแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่

2.3.5 ความสำคัญของพื้นที่ว่างในชุมชนเมือง

ในอดีตเมืองมีประชากรส่วนใหญ่อยู่ในชนบท มีอาคารเคหะสถานที่ไม่แออัดยัดเยียดเช่นในปัจจุบันนี้ วัดวาอารามมีที่ว่างสำหรับพักผ่อนหย่อนใจอย่างเพียงพอ วิธีชีวิตเรียบง่ายไม่เร่งรีบประชาชนต่างมีเวลาพักผ่อนหย่อนใจ ต่างกับประชาชนในปัจจุบัน ซึ่งมีบริเวณอาศัยอยู่ในเมืองเพิ่มยิ่งขึ้นอยู่อย่างแออัด ทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นเป็นลำดับ ที่ว่างลดน้อยลงแทบทุกหนทุกแห่ง มีดีกรีมบ้านช่อง ความเป็นอยู่ห่างไกลจากธรรมชาติมากยิ่งขึ้น ไม่มีบริเวณสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ ดังนั้นเพื่อป้องกันความแออัดเบียดเสียด ตามหลักวิชาผังเมืองจึงได้กำหนดมาตรฐานให้มีที่ว่างที่มีความงามแบบธรรมชาติเพื่อสร้างบรรยากาศสดชื่นสวยงามสมกับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้คน เช่น แต่ละเมืองจะต้องมีสวนสาธารณะ สถานที่เล่นของเยาวชนทั้งในร่มและกลางแจ้ง ให้มีการขยายที่ว่างให้กระจายทั่วไปในเมือง ทั้งจะต้องมีเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญควบคุมการใช้บริการอย่างถูกต้อง เทศบาลจะต้องร่วมมือกับเอกชนและหน่วยงานปกครองส่วนภูมิภาคจัดให้มีสถานที่พักผ่อนที่ดีทั้งภายในและภายนอกเมือง นอกจากการจัดให้มีที่ว่างกระจายจัดกระจายทั่วเมือง โดยวิธีการควบคุมความหนาแน่นของอาคารและความเป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ยังมีการสร้างอะเวนิวบูลเลอวาร์ด

(ถนนที่ปลูกต้นไม้สองข้างทาง) สร้างบรรยากาศที่ร่มรื่นด้วยสนามหญ้าและการปลูกต้นไม้ จัดให้มีสถานที่เล่นกีฬา สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ และอื่นๆบนฝั่งแม่น้ำ

Charles Eliot¹ ได้พยายามศึกษาเกี่ยวกับเงื่อนไขการใช้ประโยชน์และหน้าที่ของที่ว่าง ในฐานะการเป็นส่วนประกอบของเมืองและได้แบ่งหน้าที่ของที่ว่างออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ที่ว่างเพื่อการให้บริการ
2. ที่ว่างเพื่อการเป็นส่วนประกอบของเมือง

Christopher Tunnard and Boris Pushkarew² ได้กล่าวถึงความสำคัญของที่ว่างในชุมชนเมืองว่า ที่ว่างในชุมชนเมืองนั้นจะส่งผลกระทบต่อกิจกรรมต่างๆ ในเมืองไม่ว่าจะเป็นขบวนการผลิตและแรงงาน ระบบการป้องกัน และรักษาความสงบ การตกแต่งประดับประดาเมือง ตลอดจนการพักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง

Stanley B Tankel กล่าวถึง ความสำคัญของที่ว่างในชุมชนเมืองไว้ 3 ประการ

- 1) เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมือง ไม่ว่าจะในรูปแบบการพักผ่อนหย่อนใจที่ไม่ต้องออกแรงออกกำลังกาย (Passive recreation) หรือการพักผ่อนหย่อนใจที่ต้องการออกแรง (Active recreation)
- 2) เป็นจุดหมายตาม เป็นองค์ประกอบของทิวทัศน์เมือง รวมทั้งทำให้เกิดมุมมองที่สวยงามสำหรับผู้พบเห็นในขณะที่เดินและพักผ่อนท่องเที่ยว
- 3) ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนตัว หลุดพ้นจากสภาพเมืองที่สับสนวุ่นวาย เกิดความรู้สึกสบายช่วยทำให้เมืองดูกว้างขวางและเป็นสัดส่วน

Harrison , burgess and Lamb (1988) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์อย่างแตกต่างกัน ของชุมชนต่อการรับรู้ และทัศนคติที่มีต่อการใช้พื้นที่ว่างของผู้คนในเมือง พบว่ามนุษย์มีความต้องการใช้พื้นที่ว่าง ทั้งในแง่ของกิจกรรมทางสังคม และในแง่ของที่อยู่อาศัย ซึ่งมีทัศนคติพอที่จะสรุปได้ดังนี้ คือ

- 1) ธรรมชาติเป็นสิ่งที่สนุกสนาน ประชาชนทุกกลุ่มชนชั้น และวัฒนธรรมต่างชอบที่จะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอยากสัมผัส และมีความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับธรรมชาติมากขึ้น

¹ Charles Eliot, *The Function of urban open space* (cities and space).

² Christopher Tunnard and Boris Pushkarew. *Man-made America* (New haven: Yale university press),

2) พื้นที่ว่างในธรรมชาติจะมีคุณค่าทางด้านสัญลักษณ์

3) พื้นที่ว่างเป็นเสมือนอาณาจักรในวัยเด็ก ผู้คนมักจะระลึกถึงความทรงจำในวัยเด็กเกี่ยวกับธรรมชาติ และเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นประสบการณ์เรื่องธรรมชาติ

Leslie J. King และ Reginald G. Golledge(1978) ได้พิจารณาลักษณะภูมิศาสตร์ชุมชนเมือง โดยเน้นความสัมพันธ์ในมิติแห่งที่ว่าง (Spatial Dimension) ของเมืองซึ่งประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ

1. แนวความคิดพื้นฐานในเรื่องระยะทาง (Distance) ทิศทาง (Direction) ทำเลที่ตั้ง (Location) พื้นที่ (Area) การเกาะกลุ่ม (Grouping) และภูมิภาค (Regions) ซึ่งใช้อธิบายลักษณะต่างๆของการใช้ที่ดิน การสัญจรและการสาธารณสุข

2. ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมือง เป็นความสัมพันธ์ ซึ่งสลับซับซ้อน พฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์ถูกกำหนดโดยลักษณะรูปทรงของที่ว่าง (Spatial form) ในขณะที่เดียวกันลักษณะรูปทรงของที่ว่างก็ถูกกำหนดขึ้นจากพฤติกรรมของมนุษย์

ในส่วนของ Open space ที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนเมืองและมีส่วนที่จะสร้างความน่าอยู่ให้กับเมืองเช่นกัน การนำเอาธรรมชาติเข้ามาสู่เมืองเป็นการทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองได้สัมผัสใกล้ชิดธรรมชาติมากยิ่งขึ้น จากตัวอย่างงานวิจัยที่กล่าวถึงความสำคัญของพื้นที่สีเขียวในเมือง ทำให้ได้ทราบถึงทัศนคติของบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่แสดงความพอใจต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในเมืองที่ตนอาศัย ดังนั้นในการวางแผนเมืองนักวางแผนควรจะได้คำนึงถึงการสร้างส่วนที่เป็นธรรมชาติภายในเมืองให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสุนทรีย์ภาพ ความน่าอยู่ ตลอดจนลักษณะภูมิทัศน์ที่ดีแก่ชุมชน

2.3.6 ลักษณะของพื้นที่ว่างที่มีคุณภาพของชาวเมือง

1) พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ตั้งแต่พื้นที่ของปัจเจก พื้นที่ของครอบครัว พื้นที่ของละแวกหรือพื้นที่ของชุมชน พื้นที่ของย่าน พื้นที่ของเมือง ซึ่งพื้นที่แต่ละระดับจะต้องโอบอุ้มเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระดับต่างๆ เอาไว้

2) พื้นที่ในระดับความสัมพันธ์ต่างๆ เหล่านี้ต้องสามารถเชื่อมถึงกันได้ง่าย และมีระบบการเปิดปิดที่ดี คือต้องเข้าถึงได้ง่าย ในขณะเดียวกันต้องมีลักษณะปกป้องตัวเอง (Defensible) ได้ตามความต้องการของแต่ละระดับความสัมพันธ์

- 3) ต้องมีชีวิตชีวา แต่ไม่แออัด
- 4) ต้องมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนใช้งานได้หลายกิจกรรม
- 5) มีสาธารณูปโภคที่ดีและถูกสุขลักษณะ
- 6) มีความงดงาม

7) ช่องทางคมนาคมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ว่างเหล่านี้ต้องมีลักษณะเปิดเชื่อมกับกิจกรรมของพื้นที่ว่างได้ และต้องไม่เป็นอุปสรรคต่อกิจกรรมในพื้นที่ทางวัฒนธรรม เราสามารถมีเมืองสมัยใหม่ มีการคมนาคมสื่อสารสมัยใหม่ แบบต้นทาง ปลายทางได้ โดยรักษาพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวเมืองไปพร้อมๆ กันเราสามารถหลีกเลี่ยงเมืองสองลักษณะไม่ให้ทำลายกันได้

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมในพื้นที่ว่าง

Geht (1987) ได้จำแนกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโครงข่ายพื้นที่โล่งของเมืองไว้เป็นประเภทหลักๆ ดังนี้

1. กิจกรรมจำเป็น (Necessary Activities) หมายถึงกิจกรรมที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินกิจวัตรประจำวันของคน เป็นกิจกรรมที่คนไม่มีทางเลือกในการเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวกับการเดินเป็นหลัก เช่น การเดินไปโรงเรียน หรือไปทำงาน รอคอยประจำทางขึ้นรถ เป็นต้น

2. กิจกรรมทางเลือก หรือกิจกรรมนันทนาการ ("Optional" or Recreational Activities) เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของคนที่จะทำ และเป็นกิจกรรมที่คนตัดสินใจแล้วแต่ช่วงเวลาและสถานที่อำนวยความสะดวก โดยเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจเป็นหลัก เช่น การเดินเล่น เป็นต้น

3. กิจกรรมผลลัพธ์ หรือกิจกรรมทางสังคม ("Resultant" or Social activities) กิจกรรมที่เกิดต่อเนื่องจากกิจกรรมทั้งสองข้างต้น คือต้องอาศัยการที่มีคนอยู่ในพื้นที่โล่งนั้นเสียก่อน อันได้แก่ การละเล่น การหักท่าย การสนทนา รวมไปถึงการปฏิสัมพันธ์ทางอ้อม เช่นการดูหรือฟังคนอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน

2.5 แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการพักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์

John Ratcliffe³ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญที่มีความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีการนันทนาการขึ้น โดยเชื่อว่ามีสาเหตุต่างๆคือ

³ John Ratcliffe, (An introduction to town and country planning: Hutchinson & Co (publisher) Ltd :

- 1) ประชากรมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น
- 2) รูปแบบของการทำงานเปลี่ยนไป
- 3) รายได้เพิ่มขึ้น
- 4) ระดับการศึกษาสูงขึ้น
- 5) การมีรถยนต์อยู่ในครอบครองสูงขึ้น

ในการดำรงชีวิตของมนุษย์นั้น จำเป็นต้องประกอบกิจการงานทางด้านต่างๆ เพื่อความอยู่รอดภายหลังจากการทำงานหนักมนุษย์จะเกิดความตึงเครียดเมื่อยล้า ซึ่งแยกออกได้เป็น 2 ชนิด คือ (บัณฑิต จุลาสัย, 2519 : 135-138)

1. ความเมื่อยล้าทางสมอง (Mental Fatigue) ได้แก่ ความเครียดจากการทำงานทางสมองมีอาการอ่อนเพลียมึนงง บุคคลที่ทำงานระดับบริหารใช้ความคิด งานธุรกิจการพาณิชย์ ฯลฯ มักเกิดความเมื่อยล้าชนิดนี้

2. ความเมื่อยล้าทางร่างกาย (Physical Fatigue) ได้แก่ ความเครียดจากการทำงานที่ออกกำลังกาย กล้ามเนื้อทำงานหนักมีอาการอ่อนเพลีย ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ บุคคลที่ทำงานใช้แรงงานมักเกิดความเมื่อยล้าชนิดนี้

ดังนั้นมนุษย์ต้องการการพักผ่อนหย่อนใจเพื่อคลายความเครียดทั้ง 2 ชนิด ซึ่งบางครั้งการพักผ่อนหย่อนใจจะมีลักษณะแตกต่างกันออกไปตามความเมื่อยล้าที่เกิดขึ้น เช่นบุคคลที่มีความเมื่อยล้าทางสมอง ย่อมต้องการที่จะพักผ่อนด้านการออกกำลังกาย (Active Recreation) เพื่อช่วยให้กล้ามเนื้อและอวัยวะต่างๆ ได้ทำงานเต็มที่ แต่ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับวัยด้วยเหมือนกัน หรือบุคคลที่มีความเมื่อยล้าทางร่างกาย ย่อมมีการพักผ่อนในทางตรงกันข้าม คือทำกิจกรรมเบาๆ (Passive Recreation) ไม่ต้องออกกำลังเนื่องจากใช้แรงงานตลอด

Ott Ronney ได้แบ่งการใช้เวลาของมนุษย์เพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการออกเป็นช่วงเวลาดังนี้ คือ

- 1) ความต้องการทางด้านร่างกาย ได้แก่ การรับประทานอาหาร เป็นต้น จะใช้เวลาประมาณ 10 ชั่วโมง
- 2) ความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพ จะใช้เวลาประมาณ 9 ชั่วโมง
- 3) ความต้องการทางด้านการพักผ่อนหย่อนใจ จะมีเวลาประมาณ 5 ชั่วโมง

จะเห็นได้ว่า จากการแบ่งเวลาที่มนุษย์ใช้ในวันหนึ่งๆ และจากลักษณะกิจกรรมที่มนุษย์ประกอบขึ้นการพักผ่อนหย่อนใจเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญโดยจะใช้เวลาประมาณ 1 ใน 3 ของเวลาทั้งหมดในแต่ละวัน โดยที่กิจกรรมต่างๆ ก็จะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปการแบ่งประเภทของกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจนั้นได้มีการแบ่งไว้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1) Passive recreation เป็นการนันทนาการที่ไม่ต้องออกแรง ออกกำลังกาย แต่เป็นไปในลักษณะความสงบเพื่อผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย ได้แก่

- การชื่นชมกับธรรมชาติ ภูมิทัศน์ของเมือง
- การได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ได้ยินเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงน้ำตก นกร้อง ใบไม้ไหว
- การฟังดนตรีในที่สาธารณะ
- การนั่งเล่นในสวนสาธารณะ
- การชมสัตว์ในสวนสัตว์

2) Active recreation เป็นการนันทนาการที่ต้องออกแรงหรือเป็นการออกกำลังกาย ได้แก่ การเดิน การขี่จักรยาน การเล่นเรือ การเล่นกีฬา การวิ่งออกกำลังกาย เป็นต้น

หรือการแบ่งประเภทของการพักผ่อนตามประเภทของการใช้จ่ายทรัพย์

- 1) ประเภทสิ้นเปลือง เช่น การดูภาพยนตร์ การท่องเที่ยว
- 2) ประเภทที่ไม่สิ้นเปลือง เช่น ชมพิพิธภัณฑ์ เที่ยวสวนสาธารณะ

หรือแบ่งประเภทตามผู้ดำเนินการ

1) ประเภทที่เอกชนจัดเพื่อหวังผลกำไร เช่น โรงภาพยนตร์ ภัตตาคาร สวนสนุก ศูนย์การค้า สถานเริงรมย์ อื่นๆ

2) ประเภทที่รัฐจัดเพื่อบริการ เช่น สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น คีตศาลา เป็นต้น

จากความต้องการของมนุษย์ในการพักผ่อนหย่อนใจนี้ ก่อให้เกิดการใช้พื้นที่ในเขตเมือง โดยเฉพาะการใช้พื้นที่ว่างในชุมชนเมือง ที่ว่างรูปแบบต่างๆถูกใช้เพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆอย่างเต็มที่ สวนสาธารณะ สวนหย่อม ลานเอนกประสงค์ หรือแม้แต่ที่ว่างริมถนนหรือทางเท้าก็ถูกนำมาใช้ประโยชน์กันอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของที่ว่างในชุมชนเมืองต่อการนันทนาการของเมือง

ภายในเมืองเกือบทุกเมือง มักจะมีสวนสาธารณะประจำเมือง สำหรับเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวเมืองขนาดหรือจำนวนของสวนสาธารณะนั้น แล้วแต่ท้องถิ่นจะเห็นความสำคัญ แต่ทั้งนี้ที่ตั้งของสวนสาธารณะในเมืองควรอยู่ในทำเลที่ทุกคน และทุกกลุ่มชนสามารถเข้าถึงในการใช้ซึ่งประเภทของสวนสาธารณะอาจแบ่งออกได้ดังนี้

1. สนามเด็กเล่น ผู้ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กวัย 2 - 6 ปี กำหนดว่าควรจะอยู่ห่างจากบ้านพักรัศมีไม่เกิน 5 นาที หรือระยะทาง 200 - 500 เมตร
2. สนามกีฬา ผู้ที่ใช้เป็นเด็กวัย 6 ปีขึ้นไปจนถึง 30 ปีแต่การเล่นกีฬาของคนแต่ละวัยก็ผิดกัน สนามเล่นกีฬาจึงสนองต่อวัยในทุกช่วง สำหรับสนามเด็กวัย 6-18 ปีควรอยู่ห่างบ้านในรัศมีเดินไม่เกิน 10-15 นาที หรือระยะทางสำหรับวัยมากกว่านี้ อาจห่างออกไปได้บ้างในรัศมีไม่เกิน 10-15 นาที
3. บริเวณพักผ่อน ผู้ใช้มักเป็นวัย 10 ปีขึ้นไป ลักษณะการใช้เป็น Passive activity อาจเป็นกลุ่มหรือเดี่ยวก็ได้ ควรอยู่ห่างจากบ้านในรัศมีพอเดินได้สบาย และเข้าถึงได้ง่าย
4. สวนสาธารณะประจำเมือง การใช้ค่อนข้างจะจริงจัง และผู้ใช้คนหนึ่งๆ จะไปใช้ความถี่ต่างไปจาก 3 อันดับแรก คือ อาจเป็นเดือนละครั้ง หรือมากกว่านั้น มักเป็นลักษณะพักผ่อนกลุ่มหรือในครอบครัวมีกิจกรรมแตกต่างกันตามวัย ระยะทางในการเดินไม่จำกัดแน่นอนเพราะอาจจะใช้การเดินทางด้วยรถ
5. พื้นที่ภายนอกทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ หรือ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม (General outdoor area , Natural environment area , Historic or cultural)

พื้นที่ทั้งหมดนี้เป็นสถานที่พักผ่อนที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของแต่ละแห่ง ผู้ที่จะไปพักผ่อนสามารถเลือกได้ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน อาจไป 2 เดือนครั้งหรือมากกว่านั้น หรือบางคนอาจไม่ไปเลยใน 1 ปี ทั้งหมดเป็นการพักผ่อนแบบผ่อนคลาย และให้ความรู้ซึ่งอาจเป็นความรู้ทางธรรมชาติวิทยา หรือ ประวัติศาสตร์ หรือ วิทยาศาสตร์ก็ได้

การวิจัยเชิงจิตวิทยาของ Harrison , burgess and Lamb (1988) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่าการรับรู้เรื่องพื้นที่สีเขียวของประชาชนต่างกับความคิดของนักวางแผน คือ ประชาชนไม่ได้หมายถึงพื้นที่สีเขียวในบริเวณสวนสาธารณะที่ให้ความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสภาพภูมิประเทศที่มีสีเขียวโดยทั่วไป เช่น การเดินทางไปตามริมฝั่งแม่น้ำรอบๆ บริเวณบ้านเรือนและเส้นทางในโรงเรียน เป็นต้น ผู้ใช้คิดว่าพื้นที่สีเขียวเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองไม่ใช่พื้นที่แบ่งแยกกันเป็นสัดส่วน แต่ควรจะกลมกลืนอยู่ในชีวิตประจำวัน

จากการวิจัยแสดงให้เห็นว่าผู้คนมีความตระหนักในพื้นที่สีเขียว โดยคำนึงถึงการใช้พื้นที่สีเขียวในชีวิตประจำวันรวมทั้งตระหนักถึงความพอใจจากการมีโอกาสได้สัมผัสกับธรรมชาติ เช่นการมองเห็นพระอาทิตย์ตก สังเกตการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลได้จากกลิ่นดอกไม้ ใบไม้รวมทั้งสังเกตชนิดสัตว์ต่างๆที่อยู่ในธรรมชาติ เช่น นก แมลง ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ให้ความรู้สึกแตกต่างกันกับบรรยากาศที่มนุษย์สัมผัสกับบรรยากาศของสิ่งก่อสร้าง ที่ไม่มีชีวิตชีวา ซึ่งมีอยู่มากในเมือง

2.6 แนวความคิดเรื่องเมืองกับวิถีชีวิต

งานเขียนเรื่อง “Gravstatten Und Heiligtumer, Die Stadt Lewis Mumford นักผังเมืองชาวอเมริกัน (ขวัญสุวรรณ อติโพธิ, ผู้แปล, ม.ป.ป.ม 1-5) ซึ่งให้เห็นความสัมพันธ์ของเมืองกับวิถีชีวิตว่าได้เริ่มต้นมาตั้งแต่ในยุคนหิน สิ่งที่ปรากฏตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นตามที่เป็นเนินหรือ หลุมฝังศพ แสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่าของมนุษย์ การพบปะสังสรรค์กันไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อแลกเปลี่ยนอาหาร สิ่งของ หรือต้องการประโยชน์ระหว่างกันเท่านั้น แต่เป็นภาวะภายในของจิตใจที่ต้องการแสดงออกในสิ่งที่ตนคิด หรือจินตนาการ

เมื่อพิจารณาถึงโลกปัจจุบันที่ภาวะความเป็นเมืองเกิดขึ้นในระยะเวลาที่รวดเร็วกว่าในอดีตมาก จากการขยายตัวของประชากร การพบปะสังสรรค์กันของคนในเมืองมีมากขึ้น แต่เป็นไปเพื่อการค้าขาย กล่าวได้ว่าสภาพเมืองที่เกิดขึ้นมีความเคลื่อนไหวจนแทบไม่หยุดนิ่งตามแนวคิดของ Mumford แต่สิ่งที่แตกต่างจากอดีต คือ มนุษย์ในโลกปัจจุบันขาดสถานที่สำหรับการแสดงออกทางความคิดเห็นในพื้นที่สาธารณะ จะทำได้ก็ต่อเมื่อมีเทศกาล ซึ่งอาจไม่ใช่สิ่งที่มาจากจิตวิญญาณโดยแท้

การทำให้เมืองน่าอยู่ มีชีวิตชีวา และเกิดประโยชน์ทั้งโดยลักษณะกายภาพของเมือง และจิตใจของคนในเมือง ควรให้ความสำคัญกับพื้นที่ว่างของเมือง เพื่อให้คนในเมืองได้รู้สึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน และกล้าที่จะใช้พื้นที่นั้นเพื่อการแสดงออกทางความคิดความฝันได้อย่างอิสระที่ว่างของเมืองมีกระจายอยู่ทั่วไป เพราะถือเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบที่เว้นว่าง ซึ่งอาจเป็นเพียงพื้นที่เล็กๆ ในชุมชนที่ทำให้คนในละแวกหรือย่านนั้นได้ออกมาพบหน้ากัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันได้

2.7 แนวความคิดเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคมกับการใช้พื้นที่

กิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้น นอกจากต้องมีการปะทะสังสรรค์กันของคนในชุมชนแล้ว ยังจะต้องมีการเคลื่อนไหว (Movement) เกิดขึ้นบนพื้นที่ชุมชนด้วย ซึ่งแนวทางการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการทำกิจกรรมทางสังคม และการใช้พื้นที่ในชุมชน มีแนวคิดดังนี้

2.7.1 ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิต การทำกิจกรรม และการใช้พื้นที่

Amos Rapoport และ Haryadi แสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่มีความสัมพันธ์กัน เริ่มจากการจำกัดความคำว่า "วัฒนธรรม" ว่าเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อความเชื่อ สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ฯลฯ สิ่งนั้นจะก่อให้เกิดโลกทัศน์ที่มนุษย์สามารถตีคุณค่า แล้วเลือกเอาคุณค่านั้นๆมาเป็นค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แสดงออกในรูปของระบบกิจกรรม ในที่สุดก็จะเป็นการใช้พื้นที่หรือระบบที่ตั้ง

2.7.2 ระบบกิจกรรมและอาณาเขตครอบครองของมนุษย์

ระบบกิจกรรมที่เกิดบนพื้นที่ทั้งในระดับบุคคล และระดับกลุ่ม จะประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วนใหญ่ คือ

1. เวลา (The time of an Activity) แบ่งเป็นช่วงเวลาของการทำกิจกรรม (Duration) และเวลาที่ทำกิจกรรม (Time of Occurrence)
2. พื้นที่ที่ถูกใช้ทำกิจกรรม (The space over which the activity takes place)
3. ชนิดของกิจกรรม (The Type of Activity)

อย่างไรก็ตาม ระบบกิจกรรมยังขึ้นอยู่กับ

- ลักษณะทางสังคม และเศรษฐกิจ
- ตำแหน่งที่ตั้งของบ้าน
- ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ ณ ที่ตั้งนั้น
- รสนิยมของการเดินทาง หรือ การเคลื่อนที่ ซึ่งก็จะเกี่ยวกับต้นทุนที่ใช้ในการเดินทาง การเป็นเจ้าของยานพาหนะ วัตถุประสงค์ของการเดินทาง ประเภทของเที่ยวการเดินทาง เป็นต้น

- ช่วงชีวิต
- โอกาสที่จะทำกิจกรรม ฯลฯ

เหล่านี้ส่งผลให้เกิดเป็นโครงสร้างของรูปแบบกิจกรรม ทั้งในระดับวัน อาทิตย์ ฤดูกาล และช่วงชีวิต

ระบบกิจกรรมยังขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการใช้พื้นที่ของมนุษย์ มีอยู่ 2 แบบ คือ

- การใช้พื้นที่ระยะใกล้ เป็นการเดินทางในระยะสั้นๆ และเดินทางเป็นประจำ เช่น ไปซื้อของ ทำงาน ไปโรงเรียน เป็นต้น

- การใช้พื้นที่ระยะไกล จะใช้เวลาในการเดินทางนานกว่า และจะต้องใช้การตัดสินใจเป็นพิเศษ เช่น การท่องเที่ยว การอพยพย้ายถิ่น เป็นต้น

จากแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่ว่างและกิจกรรมของมนุษย์ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ว่าง จะเห็นว่าพื้นที่ว่างในชุมชนเมืองนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาควบคู่กับการพัฒนาเมืองแล้ว ยังได้มีบทบาทที่สำคัญในการเป็นส่วนประกอบของเมืองอีกด้วย บทบาทต่างๆที่เกิดขึ้นและได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีต่างๆขึ้นในหลายๆแง่มุม ซึ่งพอสรุปได้เป็น 2 แนวทาง คือ

1) **บทบาทความสำคัญของที่ว่างในชุมชนเมืองต่อประชากรเมือง** ซึ่งสามารถแบ่งตามลักษณะบทบาทความสำคัญของที่ว่างได้ดังนี้

1.1) เป็นแหล่งนันทนาการ หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ในเขตชุมชนเมืองนั้นการพักผ่อนหย่อนใจมีความสำคัญมาก ทั้งนี้ เพราะแบบแผนชีวิตของคนในเมืองนั้น ต้องรีบเร่งแข่งขันกับเวลาเพื่อประกอบอาชีพสำหรับเลี้ยงตนเองและครอบครัว ลักษณะและความนิยมในกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในแต่ละสังคม ย่อมแตกต่างกันตามอายุ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ ตามวัฒนธรรมแต่ละเชื้อชาติ ตลอดจนค่านิยมแต่ละท้องถิ่น

1.2) เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมและพบปะสังสรรค์ ที่ว่างในชุมชนเมืองนับว่ามีบทบาทอย่างมากต่อการรวมกลุ่มกันทางสังคมของชาวเมือง การติดต่อพบปะสังสรรค์รวมไปจนถึงการร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรม การประกอบกิจกรรมทางศาสนา การจัดตลาดนัดขายสินค้า การแสดงผลงานและการละเล่นต่างๆ กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นบนที่ว่างในชุมชนเมืองทั่วไป ซึ่งนับได้ว่าที่ว่างในชุมชนเมืองนั้นมีบทบาทที่สำคัญต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม และรวมไปจนถึงพัฒนาการของชุมชนนั้นๆ ด้วย

1.3) เพื่อสุนทรียภาพด้านการมองเห็น หมายถึง การออกแบบเนื้อที่ว่างในชุมชนเมือง การรับรู้สุนทรียภาพของการออกแบบเมืองและภูมิทัศน์ของเมืองนั้นอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ในระหว่างรูปทรงทางนามธรรมเช่นเดียวกันการรับรู้สุนทรียภาพทางสถาปัตยกรรม แต่เน้นในเรื่องของเนื้อที่ว่างมากขึ้น สิ่งสำคัญในสุนทรียภาพของสิ่งแวดล้อมชุมชนหรือภูมิทัศน์เมือง คือ อารมณ์และคุณลักษณะของผู้รับ และการคำนึงถึงผลกระทบที่ต่อเนื่องมาจากอาคารต่างๆ

2) **บทบาทความสำคัญของที่ว่างในชุมชนเมืองต่อการเป็นองค์ประกอบหลักของเมือง** ในแต่ละเมืองมีองค์ประกอบหลักที่มองเห็นได้และเป็นส่วนสำคัญในการจัดทำเมืองให้ดูสวยงามมีความน่าประทับใจได้ดังนี้

2.1) **ธรรมชาติ** ได้แก่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ยังคงมีอยู่ในเมือง เช่น แม่น้ำ คลอง ภูเขา เป็นต้น นับเป็นทรัพยากรที่มีค่าทั้งในด้านประโยชน์ใช้สอยและความงาม บริเวณเหล่านี้สามารถจัดใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเพื่อสาธารณประโยชน์ของชาวเมืองทำให้ชาวเมืองได้มีโอกาสชื่นชมกับธรรมชาติ นอกเหนือจากการใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางอาคารและถนนของชีวิตเมือง

2.2) **อาคารและส่วนประกอบอาคาร** ได้แก่ บ้าน อาคารตึกแถว อนุสาวรีย์ รวมถึงส่วนประกอบของอาคาร เช่น บ้าย กันสาด ลานทางเข้าอาคาร

2.3) **ที่เว้นว่างต่างๆ** ได้แก่ สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่น ลานเอนกประสงค์ของเมือง ลานเชื่อมระหว่างอาคาร

2.4) **ถนน ทางเดิน ทางสัญจรต่างๆ** ได้แก่ ถนน ทางเท้า ทางจักรยาน ทางรถไฟ รวมถึงแม่น้ำ ลำคลองที่ใช้ในการสัญจร นับเป็นส่วนประกอบของเมืองที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆเข้าด้วยกัน โดยที่ส่วนประกอบของเมืองเหล่านั้น จะเรียงรายและเข้าถึงได้ จากแนวทางสัญจรเหล่านี้

ถนนเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในระบบภูมิทัศน์ของชีวิตประจำวัน คนส่วนใหญ่ใช้ถนนในกิจกรรมประจำวันคนส่วนใหญ่ใช้ถนนในกิจกรรมประจำวัน เช่น การเดิน การซื้อของ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง และ ญาติมิตรกิจกรรมสังคมส่วนใหญ่ และกิจกรรมการเรียนรู้มัก จะเกิดบนท้องถนน ถนนที่ดีนั้นควรจะเป็นถนนที่มีความหมายสำหรับผู้คน เป็นถนนที่เชิญชวนให้ผู้คนเข้าไปใช้ และผู้คนเข้าถึงได้ง่าย(Francis, 1987:23-26)

ถนนที่มีชีวิตชีวา (Livability) ถนนประเภทนี้จะเน้นความสัมพันธ์ของสภาพแวดล้อมของถนนในแง่ของสังคมเมือง โดยเน้นถึงความปลอดภัย ความมั่นคง ความสะดวกสบาย และความสัมพันธ์ในสังคมของคนนั้นๆ โดยเฉพาะเมื่อพูดถึงย่านที่อยู่อาศัย ซึ่งการจราจรและคุณภาพของถนนจะมีผลโดยตรงต่อผู้อยู่อาศัย ถนนสำหรับคนเดินนี้ควรจะมีการลดความเร็วของการจราจรบนเส้นทางให้มีกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งทำให้ถนนเป็นประโยชน์สุขของคนส่วนรวม และถนนจะมีบทบาทสำคัญในทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และมีบทบาทในด้านนิเวศวิทยา (Ecological) สำหรับเมืองและชุมชน

ผู้คนที่ต้องสัญจรไปมาบนทางเท้าต่างๆควรได้รับความปลอดภัย จากยวดยานพาหนะตลอดจนมีขอบเขตที่แน่นอน ร่มรื่น และสะดวกสบายพอสมควร การแยกระดับระหว่างถนนที่ร่วกับทางคนเดินจะเป็นวิธีที่ได้ประโยชน์อย่างดีที่สุดทั้ง 2 ฝ่าย หรือถ้าไม่สามารถใช้วิธีนี้ได้ก็อาจแยกขอบเขตระหว่างทางเท้ากับถนนด้วยวัสดุที่แตกต่างกันออกไป และมีต้นไม้เข้ามาช่วยเป็นเครื่องแยกก็ได้ นอกจากนั้น ลักษณะของทางเดินที่มีหลังคาคลุม (Arcade) ก็จะช่วยให้บรรยากาศในการเดินช้อปปิ้งตามร้านค้าริมถนน มีความรื่นรมย์ สะดวกสบายยิ่งขึ้น (ผู้สตี ทิพทัส, 2530:65)

การตกแต่งถนนของเมือง ทฤษฎีจินตภาพของเมืองที่มุ่งเน้นที่ความสวยงามของเมือง ได้กล่าวถึงทางสัญจรหรือถนนว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดส่วนหนึ่งของโครงสร้างเมือง และเมืองที่สวยงามจะต้องมีถนน และที่โล่งว่างที่ต่อเนื่องกับถนนที่สานกันเป็นโครงสร้างของเมืองที่เป็นระเบียบและชัดเจนโดยเฉพาะถนนที่มีขนาดใหญ่มีความสำคัญและมีการสัญจรมากหรือถนนที่มุ่งสู่ส่วนประกอบของเมืองอื่นๆที่สำคัญเช่น จุดหมายตา หรือ อนุสาวรีย์ ศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น ถ้าถนนและส่วนประกอบอื่นๆ มีความชัดเจนแข็งแรงเป็นระเบียบ และสวยงามย่อมจะทำให้ผู้ที่พบเห็นเข้าใจในโครงสร้างของเมืองอย่างรวดเร็วและเป็นผลต่อเนื่องให้เกิดความประทับใจเห็นความสวยงามของเมืองนั้น การควบคุมสภาพแวดล้อมของถนนให้มีความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่นรูปร่างหน้าตา ลักษณะ หรือขนาดความสูง ระยะเวลาจรจร จังหวะของอาคาร

2.5) มนุษย์และการประกอบกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ ชาวเมืองที่อยู่อาศัยในเมือง ประกอบกับการเคลื่อนไหวทำกิจกรรมในส่วนต่างๆ ของเมือง เป็นส่วนประกอบที่ทำให้เมืองมีการเคลื่อนไหว กิจกรรมดังกล่าวนี้ หมายถึงกิจกรรมประจำวันของชาวเมืองด้วย เช่น กิจกรรมค้าขาย กิจกรรมพักผ่อน การรอรถประจำทาง เสียงหัวเราะ การพูดคุย เป็นต้น

2.6) สิ่งประทับใจหรือสิ่งที่รบกวนการรำคาญใจ เป็นลักษณะของเมืองที่เห็นโดยทั่วไป หากองค์ประกอบต่างๆของเมืองได้รวมตัวกันภายในหลักการดังต่อไปนี้จะทำให้เมืองดูสวยงามและมีความน่าประทับใจ คือ

1) ความเป็นระเบียบ องค์ประกอบแรกที่ทำให้เมืองทุกเมืองสวย คือความเป็นระเบียบ ซึ่งหมายถึงความสะดวกในการทำกิจกรรมได้แก่ การที่มีการสัญจรสะดวก รื่น การหาสิ่งที่ต้องการพบได้สะดวก การทำกิจกรรมทุกอย่างเป็นไปโดยสะดวก และทั้งในด้านการเห็นภาพที่ดูเป็นระเบียบเรียบร้อย ได้แก่ การที่ส่วนประกอบต่างๆของเมืองได้จัดรวมกันไว้อย่าง

กลมกลืนไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกสับสนวุ่นวาย และส่วนประกอบของเมืองเหล่านั้นไม่ดูสกปรก ชำรุด หักพัง จนทำให้ดูคล้ายกับว่าไม่ได้รับการเอาใจใส่

2) ความสบาย หมายถึง ความสบายตามสมควรแก่สภาพ ได้แก่ ความไม่ร้อนหรือหนาวจนเกินไป ไม่มีฝุ่นมากจนเกินไป พื้นที่ไม่แคบอัดอัดจนเกินไป

3) การมีสราฐที่ชัดเจน หมายถึงภาพรวมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในใจหลังจากที่บุคคลหนึ่งๆ ได้เห็นสิ่งนั้นแล้ว ดังนั้นสราฐของเมือง ก็คือ ภาพรวมของเมืองนั้นๆ ที่บุคคลจะจำได้หลังจากที่ได้ไปเยี่ยมชมเมืองนั้นแล้ว

เควิน ลินซ์ ได้กล่าวไว้เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับสราฐของเมืองว่ามี 5 องค์ประกอบ คือ เส้นทาง ขอบเขต ย่าน ที่รวมกิจกรรม และที่หมายตา (Path, Edge, District, Node and Landmark)

4) การมีเอกลักษณ์ที่ชัดเจน เมืองทุกเมืองย่อมมีลักษณะเฉพาะของตนเองด้านใดด้านหนึ่ง

5) การมีลักษณะเชิงสุนทรียภาพที่ดี หมายถึง มีลักษณะสวยงามชวนให้ผูพบเห็นเกิดความสบายใจและรื่นรมย์ใจ เช่น การได้เห็นส่วนประกอบต่างๆ ของเมืองปรากฏในลักษณะที่กลมกลืนสนับสนุนซึ่งกันและกัน

2.8 แนวความคิดเมืองน่าอยู่

2.8.1 นิยามของคำว่า “ความน่าอยู่ของเมือง”

ได้มีผู้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ความน่าอยู่ของเมือง” ไว้แตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละกลุ่มคน หรือกลุ่มอาชีพ โดยการกล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความน่าอยู่ให้หลายประการพอสรุปได้ดังนี้

Garbrecht (1981) ได้ให้นิยาม เกี่ยวกับความน่าอยู่ของเมือง (Urban Livability) ไว้ดังนี้ ความน่าอยู่น่าจะหมายถึง งาน การศึกษา คุณภาพร้านขายของชำ ภาษีและอื่นๆ นอกจากนี้แล้วความน่าอยู่อาจหมายถึง ภายในตัวอาคาร ภายนอกตัวอาคาร ระหว่างพื้นที่โล่งของสวนสาธารณะ แม่น้ำ ห้างสรรพสินค้า สวนรอบบ้าน สนามเด็กเล่น และ ถนนเป็นการยากที่เมืองจะเป็นศูนย์กลางของสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ จึงทำให้เมืองในปัจจุบันมีความน่าอยู่น้อยลง

Whittick (1974) ได้กล่าวถึงความน่าอยู่ (Amenity) ไว้ว่าแต่เดิมเป็นเพียงแนวคิดที่พูดถึงความรื่นรมย์ ความมีชีวิตชีวา ต่อมาความน่าอยู่ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขึ้น โดยรวม

ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ (Preservation) และความพอใจหรือความมีเสน่ห์ของสิ่งแวดล้อมเมืองและชนบท นอกจากนี้ ยังมีความหมายครอบคลุมสิ่งที่ดึงดูดใจ เช่นพื้นที่ว่าง (Open space) และลักษณะภูมิทัศน์ของเมืองการจัดเตรียมสถานที่ไว้สำหรับพบปะหรือไว้สำหรับพักผ่อน ความน่าอยู่ยังรวมเอาแนวความคิดที่จะมีการปรับปรุงทางเทคนิคหลายๆด้าน เพื่อใช้ในการออกแบบ หรือ เพื่อที่จะเพิ่มความรื่นรมย์ของชีวิต

นิจ ฮิวอี้ระนันท์ (2520) ได้กล่าวไว้ว่า การใช้ที่ดินในเมืองมีผลต่อความน่าอยู่ของเมือง คือ จะต้องมีการจำแนกประเภทของการใช้ที่ดิน เพื่อแยกกิจกรรมต่างๆจากกันให้เป็นสัดส่วน ได้แก่ ย่านอยู่อาศัย ย่านอุตสาหกรรม และย่านพาณิชยกรรม ซึ่งจะทำให้ชุมชนมีความเป็นระเบียบ สะดวกสบาย และน่าอยู่ยิ่งขึ้น

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2536) กล่าวว่า การตัดสินใจเรื่องความน่าอยู่ของเมืองควรคำนึงถึงระบบการใช้ที่ดินของเมืองนั้นๆ ให้มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับโครงสร้างทางด้านอาชีพของชาวเมือง เพราะการใช้ที่ดิน คือ สิ่ง que แสดงออกมาในรูปของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Spatial Economy) ถ้าการใช้ที่ดินเป็นระเบียบ มีการกำหนดโซนการใช้ที่ดิน เมืองนั้นจะไร้ปัญหาการจราจร จะมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจ ตลอดจนทำให้เมืองน่าอยู่มีสภาพแวดล้อมอันพึงประสงค์ ซึ่งการใช้ที่ดินจะเป็นเช่นนี้ได้ต้องมีการวางแผน ถ้ามีการวางผังเมืองไว้ล่วงหน้าก็เป็นตัวอย่างที่ดี จะทำให้ทราบว่าการทำเลขของกิจกรรมต่างๆอยู่ตรงไหนของเมือง และมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมอื่นอย่างไรของเมือง

2.8.2 แนวความคิดในการสร้างเมือง ได้อาศัยแนวความคิดหลักที่มีอยู่ 3 ประการ คือ

1. สุขภาพสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) เน้นในเรื่องความสะอาดของเมือง และ ความมีประสิทธิภาพในการพัฒนาของเมือง

2. ความรื่นรมย์ (Pleasantness) และความสวยงามของตัวเมือง (Civic beauty) ให้ความสำคัญในด้านคุณค่าทางจิตใจอารมณ์ความรู้สึกของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นๆ

3. การอนุรักษ์ (Preservation) เน้นคุณค่าของศิลปะ และการออกแบบ

ปัจจัยทั้งสามประการนี้มีผลที่สำคัญต่อการกำหนดรูปแบบของเมือง ซึ่งต่อมา Horsfall ได้วางไปสู่การปฏิบัติที่ประเทศเยอรมันนี้ทำให้มองเห็นปัญหาของเมืองว่า "ปัญหาความเสื่อมโทรม (degeneration)" ซึ่งเกิดขึ้นกับเมืองใหญ่ทั่วไป เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัดเจนสาเหตุสำคัญไม่ได้ เกิดจากการที่ผู้คนมาอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่นในเมือง การมีควันปกคลุม หรืออากาศสกปรก หรือไม่มีสถานที่ออกกำลังกายของคนในเมือง ซึ่งสาเหตุมาจากการที่เมือง ขาดความรื่นรมย์ ซึ่งเป็นตัว

กำหนดในด้านความมีชีวิตชีวา ความหวังสุขภาพ ทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจของชาวเมืองและความแข็งแกร่งของชนทุกชั้น

ดังนั้นการมีพื้นที่ว่างในเมืองจึงทำให้ความรู้สึกแออัดในเมืองมีความเบาบางลงไป เป็นเสมือนจุดพักสายตา ของการมองเมือง นอกจากนี้ การมีพื้นที่ว่าง ไม่ว่าจะป็นสวนสาธารณะ แม่น้ำ หรือสนามกีฬา ยังช่วยเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้กับเมือง ผู้คนในเมืองสามารถในพื้นที่เหล่านี้ในการพักผ่อน ออกกำลังกาย จากการดำเนินชีวิตที่เคร่งเครียดในเมือง อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่ว่างเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความน่าอยู่ของเมือง ซึ่งจะมีผลต่อคุณภาพชีวิตของชาวเมืองนั้นอีกด้วย

2.9 แนวคิดการพิจารณาศักยภาพของพื้นที่ว่าง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าพื้นที่ว่างมีได้หลายประเภท หลายลักษณะ สิ่งที่จะเป็นตัวชี้ถึงศักยภาพในขั้นต้น ได้แก่ ที่ตั้งของพื้นที่ว่าง ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงพื้นที่ว่าเข้าได้จากถนนด้านใดบ้าง และถนนนั้น ๆ เป็นถนนหลักหรือถนนรองติดต่อกับย่านใดบ้าง เข้าถึงได้สะดวกหรือมีอุปสรรค สภาพแวดล้อมรอบๆมีการใช้ที่ดินในแบบใด ผู้ใช้พื้นที่โดยรอบคือใคร สถานที่พักผ่อนที่มีอยู่แล้วรอบ ๆ พื้นที่มีที่ใดบ้าง ดูขอบเขตบริการของพื้นที่ว่าง โดยดูจากอุปสรรคในการเข้าถึง เช่น มีทางรถไฟตัดผ่านถนนที่จะเข้าพื้นที่ ถนนที่มีการจราจรหนาแน่น และดูจากผังการใช้ที่ดินโดยรอบประกอบกับความสามารถในการเดินทาง (Mobility) ของกลุ่มผู้ใช้

กลุ่มผู้ใช้เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ประเมินศักยภาพจะต้องจำแนกได้ก่อน กลุ่มผู้ใช้แตกต่างกัน อาจมีจุดมุ่งหมายในการใช้พื้นที่นั้นแตกต่างกัน เช่น กลุ่มผู้ใช้ที่เป็นครอบครัวใหม่มีความต้องการมาก ในเรื่องของสนามเด็กเล่น และพื้นที่โล่งสำหรับการเล่นกีฬา แต่กลุ่มผู้ใช้ที่อยู่มานานแล้วอาจต้องการพื้นที่พักผ่อนแบบสงบมากกว่า กลุ่มผู้ใช้ที่เป็นเด็กเล็กต้องการอุปกรณ์สำหรับเล่นและสนามปลอดภัยขนาดย่อมที่จะวิ่งเล่นได้ วัยรุ่นต้องการที่โล่งกว้างสำหรับการเล่นกีฬา ผู้สูงอายุต้องการที่สำหรับนั่งพักผ่อนเงียบ ๆ ที่ไม่ไกลจากกิจกรรมที่เคลื่อนไหวไปมาอื่น ๆ กลุ่มวัยทำงานเพศชายบางกลุ่ม อาจต้องการบริเวณสำหรับกีฬาประเภทตะกร้อ หรือเกมที่เล่นกับเพื่อนฝูงได้เฮฮา กันเป็นกลุ่ม ๆ เป็นต้น หรือสวนสาธารณะที่อยู่ใกล้ตลาด หรือย่านการค้า ผู้ใช้มักเป็นคนที่มาซื้อหรือติดต่อค้าขายมากกว่าผู้พักอาศัยในย่านนั้น ซึ่งกิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการนั่งพักชั่วคราว และนั่งเพียงคนเดียว หรือกลุ่ม 2 - 3 คน สวนสาธารณะที่อยู่ในย่านที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมที่มีคนงานวัยหนุ่มวัยสาวมากต้องการพื้นที่โล่งสำหรับการพักผ่อนเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ และมักใช้เป็นบริเวณชว่เย็นไปจนถึงค่ำ ๆ ดังนี้ เป็นต้น

ประเด็นที่ใช้ในการประเมินศักยภาพของพื้นที่ว่าง คือ

1. ทฤษฎีว่าด้วยเรื่อง “พื้นที่เฉพาะตัว” (*Personal Space*) และ “อาณาเขตครอบครอง” (*Territoriality*) ซึ่งเป็นทฤษฎีว่าด้วยมนุษย์กับพื้นที่ใช้งานในทางจิตวิทยา เป็นทฤษฎีทางพฤติกรรมในด้านการใช้พื้นที่ของมนุษย์ ทั้งมนุษย์และสัตว์จะมีฉนวนรอบตัวอยู่ตลอดเวลา เป็นฉนวนที่ไม่สามารถมองเป็นได้แต่สามารถสังเกตได้จากการแสดงออกและปฏิกิริยาเวลาที่มาบุคคลอื่นเข้ามาใกล้ ๆ ยกตัวอย่างที่มองเห็นได้ชัดเจน ในแง่ของพื้นที่สวนสาธารณะ ก็มีความรู้สึกถึงอาณาเขตครอบครองได้ เช่นเดียวกันกลุ่มคนที่ใช้บริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นประจำ จะทำให้ผู้อื่นมีความรู้สึกวาทันนั้น ๆ เป็นของคนนั้น หรือเป็นของกลุ่มคนนั้น ๆ เช่น บริเวณเกาะลอยในสวนลุมพินี จะมีโต๊ะ เก้าอี้ ที่มีกลุ่มผู้สูงอายุชาวจีนมาใช้เป็นประจำ จนเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักใช้สวนสาธารณะนั้นเป็นประจำว่า ควรใช้โต๊ะเก้าอี้ตัวอื่น ๆ จะดีกว่า หรือในการสังเกตการใช้พื้นที่สวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการออกแบบให้ได้ผลดี

ในลักษณะของพื้นที่สวนสาธารณะ เราสามารถสร้างขอบเขตของพื้นที่ได้เช่นเดียวกัน โดยการสร้างผังพื้นที่ที่มีขอบเขตของพื้นที่ย่อย ๆ บรรจุลงในพื้นที่ใหญ่ เป็นการให้ความรู้สึกถึงขอบเขตของกิจกรรมของแต่ละกลุ่มให้ปรากฏแน่ชัด คล้ายกับการกันห้องในงานออกแบบอาคาร แต่สิ่งที่กันในงานสวนสาธารณะจนไม่เป็นผนังทึบ มักจะเป็นการกันให้มีความรู้สึกแบ่งแยกแต่มีความต่อเนื่องกันในพื้นที่สวนสาธารณะทั้งหมด สิ่งที่ใช้แบ่งแยกพื้นที่มักได้แก่องค์ประกอบของสวนต่าง ๆ ดังนี้

1) การแบ่งพื้นที่ด้วยองค์ประกอบในระนาบพื้น (*Horizontal Plane*) ได้แก่การยกระดับพื้นให้สูงขึ้น หรือการกดระดับพื้นให้ลดลงไปจากอีกบริเวณหนึ่ง การเปลี่ยนสีหรือวัสดุของวัสดุปูพื้น อย่างเช่นตัวอย่างง่าย ๆ ได้แก่ การปูเสื่อลงบนสนามก็เป็นกรบ่งบอกขอบเขตเฉพาะกลุ่มว่ามีอาณาเขตเท่ากับขอบเขตของเสื่อผืนนั้น เป็นต้น การแบ่งพื้นที่ออกด้วยพืชน้ำ เช่น บ่อหรือแนวลำธาร โดยใช้เป็นวัสดุแบ่งเขต

2) การแบ่งพื้นที่ด้วยองค์ประกอบในระนาบผนัง (*Vertical Plane*) ได้แก่การกันส่วนพื้นที่ด้วยสิ่งที่มีความสูงในแนวตั้ง ซึ่งแนวตั้งนี้อาจเตี้ยมากหรือสูงมากก็ได้กำแพงหรือองค์ประกอบคล้ายกำแพงที่มีขนาดเตี้ยมา จะให้ความรู้สึกในการกั้นน้อยกว่ากำแพงที่มีขนาดสูงมาก และจะให้ความรู้สึกเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่น ๆ มากกว่าด้วยองค์ประกอบที่ใช้แบ่งพื้นที่ในแนวตั้ง ได้

แก่ แปลงไม้ฟุ่ม หรือไม้คลุมดิน กระบะต้นไม้ กำแพงเตี้ย กำแพงสูง รั้ว ราวมือจับ (railin) เนินดิน ฯลฯ

3) การแบ่งพื้นที่ด้วยองค์ประกอบในระนาบหลังคา (Overhead Plane) ได้แก่ การแบ่งส่วนของพื้นที่ออกด้วยสิ่งๆที่แผ่อยู่ในระดับเหนือศีรษะมนุษย์ เช่น ศาลา คุ้มไม้เลื้อย แนวทางฟุ่มของต้นไม้ใหญ่ หลังคาคลุมทางเดิน ฯลฯ

2. ความต้องการของผู้ใช้ในด้านบรรยากาศ นอกเหนือจากความสบายใจในเรื่องของผู้ที่ใช้บริเวณร่วมกันแล้ว ผู้ใช้ส่วนสาธารณะยังมีความต้องการในเรื่องของบรรยากาศอีกด้วย ซึ่งบรรยากาศนั้น ๆ ควรจะเหมาะสมกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น เช่น การเล่นกีฬาควรมีลักษณะพื้นที่ที่โปร่งโล่ง การนั่งพักผ่อนควรจะทำให้ความเป็นส่วนตัวได้ดี และมีภาพสวยงามให้มอง สุนามเด็กเล่นของเด็ก ๆ ควรจะมีทั้งความโล่งสำหรับการเล่นแบบกลุ่ม และมีบรรยากาศของความเป็นส่วนตัว ขณะต้องการเล่นแบบเงียบ ๆ สภาพอากาศโดยรวม ควรจะเหมาะสมกับความสบายของมนุษย์ ไม่มีแดดจัดหรือมีลมพัดแรงจนเกินไป ไม่มีฝุ่นมากจนเกินไป ไม่มีควัน ไม่มีกลิ่นเหม็นรบกวน ไม่มองเห็นภาพที่ไม่พึงประสงค์ เช่น กองขยะ ความสกปรก น้ำสีดำสกปรก เป็นต้น

3. การให้ความรู้สึกปลอดภัยแก่ผู้ใช้ ความปลอดภัยในการใช้พื้นที่สาธารณะ จะทำให้ผู้ใช้ความสบายใจในการใช้สถานที่มากยิ่งขึ้น ความปลอดภัยในส่วนสาธารณะจำแนกได้เป็น ความปลอดภัยในด้านร่างกาย เช่น การไม่ลื่นหกล้ม การไม่ตกจากที่สูง และความปลอดภัยจากอาชญากรรม เช่น การไม่ถูกทำร้ายร่างกาย การไม่ถูกชิงทรัพย์ การทำสวนสาธารณะ จำเป็นต้องสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้น

4. ความรู้สึกความเป็นเจ้าของ การพยายามสร้างบรรยากาศของพื้นที่ให้ผู้ใช้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้ ความรู้สึกเป็นเจ้าของในที่นี้คือ การที่รู้สึกว่าจะสวนสาธารณะแห่งนี้สร้างมาสำหรับคนในชุมชน คนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของสถานที่เพราะคนเรามากจะดูแลรักษาสิ่งของของตนเองเป็นอย่างดีเสมอจึงเชื่อว่าหากผู้ใช้มีความรู้สึกว่าจะสวนสาธารณะนั้นเป็นของเขาหรือเป็นของพวกเขาน่าจะหวงแหน และระวังรักษาสวนสาธารณะนั้นเป็นอย่างดี